

Katedra: Pedagogiky a psychologie

Studijní program: Vychovatelství

Studijní obor: Pedagogika volného času

PROSTOROVÁ TVORBA PŘI VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH

Creating three – dimensional objects during free – time
activities

Bakalářská práce: 10–FP–KPP– 43

Autor:

Pavel URBAN

Podpis:

Vedoucí práce: Akad. mal. Markéta Pošarová

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
62	0	24	0	21	5 + 1 CD

CD obsahuje celé znění bakalářské práce.

V Liberci dne 22. 6.2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra pedagogiky a psychologie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Pavel Urban
adresa: Liberecká 606, Chrastava
studijní obor (kombinace): Pedagogika volného času
Název BP: **Prostorová tvorba při volnočasových aktivitách**
Název BP v angličtině: **Creating three - dimensional objects during free - time activities**
Vedoucí práce: Markéta Pošarová, akad. mal.
Konzultant:
Termín odevzdání: květen 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 6. dubna 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): PAVEL URBAN

Datum: 10.6.2010

Podpis:

Název BP:	PROSTOROVÁ TVORBA PŘI VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH
Vedoucí práce:	Markéta Pošarová, akad. mal.
Cíl:	<p>Cílem bakalářské práce je:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zjistit, jak je zapojována prostorová tvorba do volnočasových aktivit - připravit a zrealizovat volnočasové programy s propojením prostorové tvorby - zhodnotit efektivitu prostorové tvorby při volnočasových aktivitách
Požadavky:	- Příprava, realizace a vyhodnocení připraveného programu, ve kterém je využita i prostorová tvorba
Metody:	<ul style="list-style-type: none"> - Realizace výtvarné řady - Zpětná vazba
Literatura:	<p>CIKÁNOVÁ, Karla: Objevujte s námi tvar. 2.vyd. Aventinum: Praha 1995. 126 s. ISBN 80-71551-732-1</p> <p>CIKÁNOVÁ, Karla: Objevujte s námi tvar. 2.vyd. Aventinum: Praha 1995. 126 s. ISBN 80-71551-732-1</p> <p>ROESELOVÁ, Věra: Techniky ve výtvarné výchově. 1. vyd. Praha: Sarah, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X</p> <p>ROESELOVÁ, Věra: Námět ve výtvarné výchově. 2. vyd. Praha: Sarah, 2000. 195 s. ISBN 80-902267-4-4</p> <p>ROESELOVÁ, Věra: Linie, barva a tvar ve VV. 1. vyd. Sarah: Praha 2004. 265 s. ISBN 80-902267-5-2</p> <p>ROESELOVÁ, Věra: Didaktika výtvarné výchovy V., nejen pro základní umělecké školy. 1. vyd. Praha: PedF UK 2003, ISBN: 80-7290-129-X</p> <p>ROESELOVÁ, Věra: Prostorová tvorba ve výtvarné výchově pro základní školu 1. 1. vyd. Praha, UK v Praze – PedF 2006, 63 s. ISBN 80-7290-254-7</p>

Čestné prohlášení

Název práce: Prostorová tvorba při volnočasových aktivitách

Jméno a příjmení autora: Pavel Urban

Osobní číslo: P08000406

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22. 6. 2011

Pavel Urban

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval své vedoucí bakalářské práce Akad. mal. Markétě Pošarové za přínosné rady nejen z profesního života. Dále bych chtěl své rodině a přítelkyni za psychickou podporu a rady v období, kdy tato práce vznikala.

Poděkování patří i vedoucí společenského klubu paní Haně Šmídové, která mi umožnila realizaci v prostorách Centra volnočasových aktivit. Na závěr chci poděkovat spolužákům a kamarádům, kteří pro mě byli také oporou.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá propojením prostorové tvorby do volnočasových aktivit. Práce má dvě části – teoretickou a praktickou.

V teoretické části jsou vymezeny pojmy prostorová tvorba, její dělení, materiály využívané k její tvorbě, vyjadřovací prostředky ve výtvarné výchově a vývoj dětského výtvarného projevu. Definován je i volný čas a jeho funkce, zařízení pro volnočasové aktivity a zájmové činnosti v mimoškolní výchově.

Praktická část je zaměřena na popis prostorové tvorby, která byla zařazena do volnočasových aktivit. Popsány jsou příprava a průběh činnosti, ale i reflexe práce a využití poznatků pro další práci. Na závěr je popsáno, jak Centrum volnočasových aktivit v Chrastavě zapojuje prostorovou tvorbu do svých činností.

Klíčová slova

Prostorová tvorba, volný čas, volnočasové aktivity, konstrukce, reflexe, skupina

Annotation

This thesis deals with interconnection of the three dimensional formation to the activities for free time. The work has two parts: theoretical and practical.

In the theoretical part are defined conceptions: three dimensional formation, its divisions and material that is used, means of expression in art education, develop children's artistic expression. Free time is also defined and its functions, equipment for free time activities and spare-time activities in out-of-school education.

Practical part is focused on the description of three dimensional formation which was included to the free time activities. It is described the preparation and course of action but also reflection on the work and use of knowledge for future work. Finally, it describes how the center of leisure activities in the spatial formation Chrastava involved in its activities.

Key words

Three dimensional formation, free time, free time activities, construction, reflection, group

Obsah

ÚVOD.....	10
TEORETICKÁ ČÁST.....	13
2.1 Výtvarné umění.....	14
2.2 Definice prostorové tvorby.....	15
2.3 Historie prostorového umění.....	15
2.4 Materiály ve výtvarné výchově.....	17
2.5 Prostorová tvorba ve výtvarné výchově.....	18
2.6 Dělení prostorové tvorby podle Roeselové.....	19
2.6.1 Modelování v sochařském pojetí.....	19
2.6.1.1 Sochařská hlína.....	19
2.6.1.2 Sádra.....	20
2.6.1.3 Keramické pojetí modelování.....	20
2.6.2 Skulptivní pojetí modelování.....	21
2.6.3 Tvarování materiálu.....	21
2.6.3.1 Papír.....	21
2.6.4 Konstruování z daných prvků.....	21
2.6.4.1 Prostorové hry se stavebnicovými prvky.....	22
2.6.4.2 Přírodní prvky.....	22
2.6.4.3 Technické prvky a průmyslové odpady.....	23
2.7 Vyjadřovací prostředky.....	23
2.8 Nové tendence v prostorové tvorbě.....	24
2.9 Tvar.....	25
2.10 Vývoj dětského výtvarného projevu.....	25
2.11 Prostory a vybavení pro výtvarnou výuku.....	26
2.12 Archivace plastických objektů.....	27
2.13 Významní autoři.....	28
2.13.1 Veronika Richterová a PET art.....	29
2.13.1.1 Národní muzeum PET lahví.....	29
2.14 Volný čas.....	31

2.14.1 Funkce volného času.....	32
2.14.2 Principy ve volnočasové výchově.....	33
2.15 Zařízení pro volnočasové aktivity.....	34
2.16 Zájmové činnosti v mimoškolní výchově.....	35
PRAKTICKÁ	37
ČÁST.....	37
3.2 Charakteristika skupiny.....	38
3.2.1 Věkově různorodá skupina.....	38
3.2.2 Stejnorodá věková skupina.....	38
3.3 Prostředí.....	38
3.3.1 Centrum volnočasových aktivit.....	39
3.3.2 Teraristický kroužek.....	39
3.4 Zarámování aktivity.....	40
3.5 Organizace.....	40
3.6 Pomůcky a materiály.....	40
3.6.1 PET lahve.....	41
3.7 Vysvětlení pracovního postupu.....	41
3.8 Preventivní opatření.....	43
3.9 Průběh projektu.....	43
3.10 Závěrečná instalace.....	43
3.11 Reflexe práce.....	44
3.11.1 Různorodá věková skupina - účastníci kroužku.....	44
3.11.2 Stejnorodá věková skupina.....	45
3.11.3 Hodnocení z pohledu dětí.....	46
3.11.4 Názor nezávislých pozorovatelů.....	47
3.12 Varianty pro další výtvarnou práci teraristického zaměření.....	47
3.13 Využití prostrové tvorby v Centru volnočasových aktivit.....	48
ZÁVĚR.....	50
PŘÍLOHY.....	55

Seznam ilustrací

Ilustrace 1: PET lahve.....	17
-----------------------------	----

Ilustrace 2: PET muzeum	30
Ilustrace 3: Teraristický kroužek.....	36
Ilustrace 4: Centrum volnočasových aktivit.....	39
Ilustrace 5: Náměstí 1. Máje.....	44
Ilustrace 6: Mnohonožka z víček.....	48

ÚVOD

Asi každý z nás si představí pod pojmem volný čas trochu něco jiného a stejně tak ho i trávíme každý podle sebe. Všeobecně ale platí, že je to čas, který věnujeme sami sobě, svým zálibám, seberozvoji nebo odpočinku. Dnešní uspěchaná doba přináší překážky spojené s tím, jak skloubit nedostatek času a naplňující volnočasové aktivity. Na druhou stranu je k dispozici nepřeberné množství aktivit, ze kterých si může vybrat opravdu každý. Jde o aktivity taneční, hudební, společenskovední, technické, přírodovědné nebo například výtvarné.

Pracuji ve volnočasovém zařízení a mám možnost pozorovat dnešní rodičovský trend. Rodiče totiž chtějí, aby jejich potomek aktivně a efektivně trávil svůj volný čas. Tento jev je patrný nejen z obsazenosti všech kroužků, ale i ze slov rodičů, se kterými jsem osobně na toto téma hovořil. Jedna matka například odpověděla: „*Je lepší, když moje dcera chodí čtyřikrát týdně do kroužků, než aby seděla doma u internetu a vymýšlela kraviny.*“

Já jsem se dostal k pedagogické práci již před sedmi lety, když jsem nastoupil na střední pedagogickou školu. K této práci jsem získal za čtyři roky určitý vztah, a tak jsem se rozhodl se pedagogikou zabývat i nadále. Po roce studia na vysoké škole v oboru pedagogiky volného času jsem pocíťoval stále větší chuť začít již samostatně pracovat s kolektivem mladých lidí.

Mezi mé přední koníčky patří mimo jiné i teraristika, kterou se zabývám již několik let, a prostorová tvorba, kterou nedělám pravidelně, ale pouze tehdy, když mám čas a náladu. Rozhodl jsem se tedy zřídit svůj volnočasový kroužek, který se zabývá právě teraristikou. Když jsem si položil otázku, jaké bude téma mé bakalářské práce, věděl jsem, že bych chtěl spojit obě dvě témata v jedno. Tato idea vznikala celkem rychle a námět pro prostorové objekty byl na světě.

Jak zjistíte, pracovali jsme s méně obvyklým materiálem. Tento materiál jsem vybral nejen z ekologického hlediska a finanční dostupnosti, ale i proto, že z vlastní zkušenosti vím, že dodá člověku mnohem více odvahy a kuráže do práce, než například do reálu utlačující sochařská hlína. Práce je víceméně zaměřena na prostorovou tvorbu, které se pedagogové většinou vyhýbají. Proto je i mým cílem ukázat, že není třeba se prostorové tvorby při práci s dětmi obávat. Naopak si myslím, že s malbou a kresbou se děti setkávají již od mateřské školy a na základních školách při ní pedagogové často zůstávají a veškeré třírozměrné objekty tvoří jen velmi zřídka.

Jedním z důvodů, proč je prostorová tvorba tak málo zařazována do školní výuky je možná

právě časová dotace, která pro tuto práci není dostatečná. Proto si myslím, že volnočasové aktivity mohou být pro tuto techniku velmi vhodné nejen pro časovou dotaci, ale i proto, že děti mohou využít veškerých volnočasových výchovných principů, a tudíž by je měla práce bavit.

Celou práci jsem se snažil směřovat praktickým směrem, aby byla alespoň trošku přínosná a měla smysl.

TEORETICKÁ ČÁST

Cílem teoretické části je získat základní přehled o historii a formách prostorové tvorby a nejčastěji využívané materiály a vyjadřovací prostředky. Není opomenuta důležitá část týkající se dětského výtvarného projevu. Zmíněna je mimo jiných autorů také jedna z předních českých protagonistek umění zvané PET art. Nechybí ani propojení prostorové tvorby do výtvarné výchovy. Práce je doplněna i o nové tendence v prostorové tvorbě.

Neméně důležitou částí je i vymezení pojmu „volný čas“ a popsány jsou i jeho formy a funkce. Zmínka je i o principech, zařízeních a jejich zájmových činnostech, které jsou v nich realizovány.

2.1 Výtvarné umění

Výtvarné umění je „... *umění vizuální*.“ (Wikipedie, Výtvarné umění) Znamená to tedy, že ho vnímáme především zrakem.

Výtvarné umění má několik hlavních oborů:

- **malířství** – jedná se o plošné umění tvořené kresebnými technikami nebo malbou. Většinou hovoříme o nástěnných malbách a klasických obrazech,
- **sochařství** – umění, které vystupuje do prostoru. Nemusí jít vždy pouze o sochy, ale například i reliéfy a jiné prostorové objekty bychom řadili do této skupiny,
- **architektura** – jedná se o stavby, které slouží svému praktickému záměru. Většinou jde o různé církevní stavby, panská obydlí, městské domy, mosty, brány,
- **užité umění** – jedná se převážně o různé dekorační předměty nejen do domácností, ale i do veřejných prostor, šperky a předměty pro běžný život. „*Nikdy však nejde o čistou zdobnost, nýbrž jen o spojení užitečného s krásným, přičemž krása je až na druhém místě. Tvůrce je v této oblasti především řemeslník.*“ (Morant, 1970, s.11)
Užité umění je možné často řadit do sochařství, jelikož sem převážně patří prostorové předměty.

Výtvarné umění je tu již od pravěku. S plynutím času se samozřejmě funkce výtvarného umění měnily, stejně jako doba, ve které vznikaly.

V současné době objevujeme nové techniky a často jsou techniky provázané a mísí se. Hlavním rozdílem mezi klasickým řemeslem je „*originální vklad autora, snaha oslovit diváka, sdělovat, nechat jej „prožít“ obdobné emoce, které vedly autora k vytvoření díla.*“ (Wikipedie, Výtvarné umění) Právě na toto bychom měli dbát při vedení výtvarné tvorby nejen u dětí.

2.2 Definice prostorové tvorby

Definovat samotnou prostorovou tvorbu je velmi obtížné. Vždyť už samotnou prostorovou tvorbu někdo nazývá jako objektové umění (Zhoř, 1992), plastickou tvorbu, 3D. Zhoř se snaží definovat slovo objekt a píše, že „... v řeči filozofů tvoří protějšek pojmu subjekt a označuje to, co tvoří protipól subjektů individuálních nebo společenských. Slova subjekt se však užívá také jako synonyma výrazu předmět, ať už myslíme na předmět konkrétní, tedy věc, nebo abstraktní, například předmět jednání, předmět zájmu či pozornosti.“ (Zhoř, 1992, s. 23)

Zjednodušeně by se dalo říct, že hovoříme o veškeré tvorbě, která je realizována v prostoru. Může se tedy jednat o různé plastiky, sochy, keramiku, veškeré užité umění (vázy, šperky, nádoby).

Věra Roeselová ji definuje jako pocitovou tvorbu, která „... vychází z procítěného vztahu k různým tvárným materiálům a z pochopení jejich výtvarných a výrazových možností.“ (Roeselová, 2000, s. 97)

2.3 Historie prostorového umění

Prvopočátky veškerého třírozměrného umění sahají až do období pravěku. Právě zde vznikaly sošky venuší - „*malých figurek nahých ženských postav se zdůrazněnými ženskými znaky. Měly nejspíš připomínat posvátné tajemství mateřství a plodnosti, tedy věčného obnovování života.*“ (Šamšula, Adamec, 1994, s.11) Tvořeny byly převážně z hlíny, popela, kostního prachu, vápence nebo například mamutího klu. Dále vznikaly i různé zvířecí sošky.

Ne vždy šlo ovšem pouze o realistické podobizny. „... už starověcí umělci používali plastických prvků velice abstraktním způsobem: jsou např. známy velice promyšlené

deformace římských postav zobrazených na keltských mincích i maximálně zjednodušené formy některých kykladských nebo nuraghických sošek, ...“ (Gillo Dorfles, 1976, s. 82)

Dorfles (1976) ale také uvádí, že až do dvacátého století byly hlavními motivy člověk a příroda. Důležité mezníky ve vývoji byly i v období mezopotámského a egyptského umění.

Během dlouhého sochařského vývoje procházely objekty různými změnami proporcí, barevností či kompozic. Jak je již výše uvedeno, zprvu se jednalo o sošky venuší, v řeckém umění byli znázorňováni bohové, vítězové gymnastických her a hrdinové z bitev. *„Sochy Myrónovy, Polykleitovy, Práxitelovy a Lyssippovy představují krásné lidské postavy z mramoru a bronzu.“* (Romei, 1996, s. 16)

V 11. století, tedy v období románském, se začaly objevovat první reliéfy a sošky v okolí chrámových dveří, kde znázorňovaly výjevy z Bible. Podíváme-li se přibližně o půl století dále, začínají vznikat sochy podobné velkým sloupům, zprvu ve zcela strnulém výrazu. O několik desítek let později dostávají sochy více života. Gotika přináší volně stojící sochy.

Návratem k antickým ideálům se dostáváme v období renesance. *„Traduje se, že renesanční sochařství má svůj počátek v soutěži o výzdobu dveří baptisteria sv. Giovanniho ve Florencii.“* (Prokop, 2005, s. 21) Snad nejznámějším dílem je David, který byl vytesán do mramoru sochařem Michellangelem.

Přesuneme-li se do období barokního, zjistíme, že je sochařství úzce spjato s architekturou. Sochy totiž neodmyslitelně doplňují chrámovou architekturu, mariánské sloupy či zámky. Postavy jsou rozevláté a vyzařuje z nich jakási nadpozemská síla. Baroko silně ovlivnilo naši krajinu.

V průběhu devatenáctého století se konečně umělci odpoutávají od zakázek církve a šlechty. *„Umělci začínají pracovat pro veřejné instituce a rovněž dostávají zakázky od bohatých příslušníků středních vrstev.“* (Romei, 1996, s. 54) Vznikají tedy sochy a busty přímo na zakázku pro různé spolky. Příklad za všechny můžeme uvést Sochu Svobody osvětlující svět, která je světově jednou z nejproslulejších soch současnosti.

Ve dvacátém století se začínají poměrně rychle střídat umělecké styly. Během několika let se vystřídal kubismus, dadaismus, surrealismus, pop-art, packaging art a například landart. Specifika této doby výrazně ovlivňují uměleckou tvorbu. *„Každý velký umělec, ovlivněn zkušeností obou světových válek, moderním průmyslem, zdokonalující se komunikací*

a kontaktem s jinými kulturami, si vytvořil svůj vlastní pozpůsob chápání a vytváření umění.“ (Romei, 1996, s. 60) Umělci využívají předměty z běžného života, kterými se snažili umělecky vyjádřit svůj názor, svobodu a nezávislost umění. Jako příklad uvedu Špičku od George Segala. Ten pomocí soch a jejich výrazů poukazuje na to, že přesto, že jsou všichni blízko u sebe, je každý uzavřen do své vlastní osamělosti.

K vývoji prostorové tvorby neodmyslitelně patří i výběr materiálů, které se během vývoje měnily.

2.4 Materiály ve výtvarné výchově

V dnešní době lze tvořit téměř ze všeho. Nejčastěji se využívá sochařská, keramická, cihlářská hlína, jíl v přírodním stavu, modelína, modurit, těsto (vizovické, nudlové, perníkové), dřívka, kůra, pískovec, pěnasilikát.

Z přírodních prostorových forem jsou to organické i anorganické materiály (kaštany, žaludy, lastury, kmeny, pařezy, kořeny, větve, suché i dužnaté plody, kameny a kamínky).

Z průmyslových výrobků například papír průklepový, kancelářský, rýsovací karton, lepenka, vlnitá lepenka, krabice a krabičky, plechovky a další obalové materiály z umělých hmot (plastikové lahve), zbytky rozbitých hraček a dalších předmětů (budíků, hudebních nástrojů), měkké kovové fólie (alobal, staniol), textilní vlákna a odstřížky.

Materiál, ze kterého je objekt vyroben, je vázán na mnoho okolností, které ovlivňují výběr. Umělec si musí nejprve určit, jakým způsobem bude tvořit. Zda bude sochat, nebo konstruovat.

„Vedle poddajných plastických materiálů pracuje sochař i s materiály tvrdými, které se nedají zpracovávat modelováním, ale řezáním, broušením, sekáním, vrtáním apod.“ (Macko, Nevřelová, 1987, s. 109) Dalším rozhodujícím činitelem je, jak moc detailně chce tvořit a zda bude

Ilustrace 1: PET lahve

výsledek dotvářet ještě jiným způsobem – například malbou. Důležitá je také funkce,

kterou výsledek ponese. Pokud bude mít autor za cíl ukázat, jak lze efektivně zrecyklovat odpad, určitě bude využívat spíše recyklovatelné odpady, než třeba sochařskou hlínu.

Při práci s odpadovými materiály je ale třeba dbát na hygienu. Často používané jsou například lahve od mléka, které mohou obsahovat různé bakterie. Proto je nutné vždy materiály vymýt, popřípadě jinak vydezinfikovat.

Roeselová rozdělila materiály podle charakteru do tří oblastí.

- **Lineární charakter** – v podstatě se jedná o veškeré latě, dráty, špejle a pásy. Konstrukce z těchto materiálů bude tedy tvořen spíše určitou linií, která bude určovat kompozici. „*Z prvků odlišné délky a síly vznikají rytmické sestavy, které uplatňují vzájemné vztahy linií.*“ (Roeselová, 1996, s.186)
- **Plošný charakter** – Jako materiál jsou využívány veškeré desky, prkna a krabice. Roeselová tvrdí, že právě plošný charakter těchto materiálů výrazně výtvarně omezuje.
- **Trojrozměrný charakter** – jedná se o různé obaly, sáčky, lahve atd. Díky jejich tvarům lze tvořit tvarově nezvyklé objekty.

2.5 Prostorová tvorba ve výtvarné výchově

Prostorová tvorba by měla být pravidelně zařazována do výuky výtvarné výchovy hlavně proto, že rozvíjí prostorové myšlení.

O zkoumání tvaru usilujeme již od raného dětství a o různé spontánní prostorové prvky také. Ovšem o záměrném plastickém projevu hovoříme od té doby, „...*kdy se pokouší materiál vědomě tvarovat nebo jinak měnit.*“ (Roeselová, 1996, s. 146) Další prostorové zkušenosti získávají podle Roeselové (1996) děti při hře se stavebnicemi a později i prostorovými etudami, kde se snaží tvořit jisté architektonické prvky a „...*zkoumá vzájemné vztahy hmot – výrazové účinky jejich velikosti, tvaru, plasticity a vzájemných proporcí.*“ (Roeselová, 1996, s. 146)

Plastickou a prostorovou tvorbu lze podle Roeselové (1996) do výtvarné výchovy zařadit několika způsoby:

- **modelování a tvarování z představy** – hlavním tématem je člověk, popř. přírodní motivy. Hlavními technikami jsou modelování (sochařská či keramická hlína)

a tvarování (papír). Při pozdější tvorbě žáci využívají i jiných materiálů (folie, motouzy, pletiva),

- **modelování, motivované pozorováním skutečnosti** – vychází hlavně z realistického ztvárnění skutečnosti. Používané techniky jsou například vtlačování a otiskování, řezání apod. Hlavními motivy jsou rostlinné přírodní tkáně, technické detaily, ale i portrétní a figurální plastika,
- **výtvarné hry a prostorové etudy** – v tomto případě žák poznává vlastnosti materiálu hlavně vlastní zkušeností. „*Výtvarné hry rozvíjejí schopnost obohatit hmatové prožívání světa a bytostně se vcítit do výtvarné řeči materiálů.*“ (Roeselová, 1996, s. 147) Dítě se učí jak s prvky zacházet a kombinovat je. V případě kompozičních etud se jedná o kombinování dvou a více materiálů a hledání jejich vztahů.

2.6 Dělení prostorové tvorby podle Roeselové

Věra Roeselová rozděluje plastickou a prostorovou tvorbu do několika základních oblastí, a to podle způsobu tvoření a vyjadřování.

2.6.1 Modelování v sochařském pojetí

Jedná se o tvoření odebíráním nebo přidáváním z určitého materiálu. Většinou jde o sochařskou hlínu nebo sádku.

2.6.1.1 Sochařská hlína

„*Hlína je nejvhodnějším materiálem pro modelování pomocí přidávání a ubírání hmoty.*“ (Roeselová, 1996, s.150) Pracuje se v podstatě s blokem hlíny přitlačeným na podložku. Vtlačováním, odebíráním a různým přidáváním nám postupně vzniká socha. Při tomto postupu je velmi důležitá rotace vznikající sochy, kvůli hledání tvaru a následnému vyjádření své představy.

2.6.1.2 Sádra

Sádra má mnohočetné využití. Můžeme ji použít jako modelovací hmotu. „*Modelování ze sádry používá pro menší plastiky i papírová jádra ...*“ (Roeselová, 1996, s. 155) Dále s ní můžeme konstruovat nebo reprodukovat plastické povrchy. Sádra je vhodná i na kašírování. Materiál (juta, látka, motouz) namočený do sádry klademe na kostru, kde necháme zaschnout. Využít ji můžeme i pro uchovávání stop a otisků.

2.6.1.3 Keramické pojetí modelování

„*Keramika, která patří k nejstarším výtvarným projevům lidstva a která se prosadila, byť v nejstejně míře, ve všech obdobích dějin výtvarné kultury, nachází v dnešním umění nové uplatnění.*“ (Růžička, Vlček, 1979, s. 5)

S keramikou se setkáváme velmi často v podobě různých misek, hrnků či sošek. Keramická hlína je plastická, a tudíž dobře tvarovatelná. „*Při jejím tvarování se tvůrce podřizuje vlastnostem materiálu, svému výtvarnému citění a společenské objednávce.*“ (Roeselová, 2000, s. 84) Tvar můžeme vytvořit tvarováním plátu, stáčením šňůrek a pásků, tvarováním misek nebo jiných dutých tvarů (Roeselová, s. 161). „*První pokusy o keramiku mívají výrazně dekorativní ráz, ...*“ (Roeselová, 1996, s.161). Právě zdobení dotváří keramické výrobky a dodává jim určitou ozdobnou formu. Detaily lze tvořit vyrýváním ostrými předměty. Lze také vtlačovat různé provazy a šňůry. Více plastické zdobení je formou nalepování válečků, nebo přikládáním různých více či méně přírodních předmětů. V neposlední řadě je velmi důležitá i barevnost. Autor může využívat přirozených barev keramické hlíny, která je dostupná v různých tónech šedé, okrové i hnědé. Pokud ale nechce využít těchto barev, může povrch glazovat buď celý, nebo různě kombinovat v kontrastu s barvou hlíny. „*Keramika je tedy nejpřirozenějším uměleckořemeslným projevem, který je zcela závislý na autorovi, na jeho představách a na jeho prožívání vlastností hmoty.*“ (Roeselová, 2000, s. 84)

Roeselová dává důraz na správný postup při práci s hlínou, kterému by měla předcházet správná průprava, aby se minimalizovaly primární škody. „*Ztotožnění žáků s keramickými postupy napomáhají výtvarné hry a etudy.*“ (Roeselová, 1996, s. 162)

2.6.2 Skulptivní pojetí modelování

Tato technika spočívá v odebírání materiálu z bloku. Jedná se o odsekávání, odškrabávání, odřezávání, leptání, broušení, vypalování a podobně. Velmi důležité je, že tato technika „... vyžaduje výtvarný záměr, prostorovou představivost, a značné modelační zkušenosti.“ (Roeselová, 1996, s. 156). Při této tvorbě prochází umělec několika fázemi. V první fázi se odstraní velká masa přebytkového materiálu. Ve druhé fázi vyhledáme základní tvar a siluety a nakonec doděláme detaily. K této technice neodmyslitelně patří určitá síla, vynaložená k odřezávání a odsekávání, a příslušné nářadí (ponk, svěrák, dláta). Je třeba, aby autor byl zručný a také opatrný.

2.6.3 Tvarování materiálu

Snaha tvarovat materiál nás doprovází již od dětství. Autor proto „... zprvu přijímá určitý materiál v jeho dané podobě a přizpůsobuje se mu, později do něho zasahuje a vtiskuje mu nový vzhled.“ (Roeselová, 1996, s. 165)

Materiály je možné rozdělit do tří skupin. První jsou linerárního charakteru. Zde stojí za zmínku motouzy nebo dráty. Další jsou plošné materiály, jako plech nebo fólie. Třetí skupina je v podstatě kombinací obou předchozích. Je to materiál, který má charakter plošný i lineární. Zmínit můžeme třeba drátěné pletivo.

2.6.3.1 Papír

Papír je jedním z nejvhodnějších materiálů pro první kontakt a seznámení s tvarováním materiálu. (Roeselová, 1996) S papírem lze pracovat dvěma způsoby. Můžeme pracovat spontánně. Papír muchláme, trháme nebo jinak deformujeme. Druhý způsob je více plánovaný a má jasnější pravidla. Pomocí papíru konstruujeme tvar a objem. Může se jednat o stříhání, skládání či jiný záměrný způsob. Tvarovat lze i plastové plochy.

2.6.4 Konstruování z daných prvků

Konstruování je podle Roeselové (1996) pouhé upravování rozměrů a barevnosti a neumožňují autorovi přesně vyjádřit jeho představy. Konstruování je také velkou výzvou

pro větší společné práce. „*Žáci se učí spolupracovat, společně vnímat vlastnosti vznikajícího objektu a spolupodílet se na jeho výsledné podobě.*“ (Roeselová, 1996, s.182)

2.6.4.1 Prostorové hry se stavebnicovými prvky

Dětské stavebnice jsou snad známé každému člověku. Kostky, lego a podobné jsme drželi v ruce asi všichni. Velké množství různých stavebnic navyšuje také rozmanitost kompozic.

Roeselová (1996) dělí stavebnicové prvky do dvou skupin.

- **Klasická stavebnice** – klasickou stavebnicí má na mysli různé kostky, které rozvíjejí prostorové cítění již v raném věku. Roeselová uvádí tři možnosti, jak s nimi pracovat tak, aby se stimulovala představivost. Prvním způsobem je využití různých typů stavebnic. Druhá možnost je kombinovat stavebnice do jednoho objektu. V neposlední řadě se dá propojovat stavebnice a jiný prvek.
- **Prostorové etudy z papírových krabiček** – Jedná se o klasické krabičky od bujonů, léků, vitamínů, spojovacích materiálů a dalších. Mohou se velmi odlišovat velikostí i tvarem, nebo naopak být téměř totožné, což přináší velký výběr a volnost autora při jeho tvorbě. „*Papírové krabičky mají příbuzný tvar, často zajímavý design a pestrou nebo naopak komorní barevnost.*“ (Roeselová, 1996, s.183) Vzhledem k dostupnosti, bychom mohli zajisté zařadit tyto krabičky i mezi odpadový materiál.

2.6.4.2 Přírodní prvky

Jak již název napovídá, jedná se o tvorbu z přírodních materiálů, popřípadě o kombinace přírodních a umělých materiálů. Velice kontrastně působí například kombinace přírodniny a plechu, drátu, skla, provazu, papíru a nebo látky. Zde ovšem platí pravidlo omezeného výběru. Autor má možnost využít přirozenosti tvaru přírodnin, které může doplnit a umocnit jiným materiálem. Tato práce je velmi příjemná nejen pro svou stále větší oblibu veřejnosti, ale hlavně proto, že není nutné pracovat v uzavřených prostorech. Naopak je příhodné tvořit ve volném prostoru. Zůstanou-li vzniklé objekty ve venkovních prostorech, umělci využívají i okolních vlivů na jejich tvorbu, čímž počítají s určitou změnou.

Například kovové prvky začnou korodovat, a mění se tak nejen jejich barva, ale i tvarové dispozice.

2.6.4.3 Technické prvky a průmyslové odpady

Obaly, lahve, sáčky, dráty, třísky, odřezky prken, různé tyče, krabice, plexiskla a mnoho dalšího. Právě toto jsou materiály, které jsou pro jedny spotřebitele odpadem a pro umělce často velmi vzácným vyjadřovacím materiálem. Na první pohled se může zdát, že některé prvky nebudou působit esteticky a budou narušovat vnímání okolí. Opak je ale pravdou. Důkazem toho je například velkolepá výstava PET Tropical, kterou uspořádala Veronika Richterová spolu s Botanickou zahradou v Praze. Autorka vytvořila celou kolekci prostorových objektů z PET lahví. Jednalo se převážně o rostliny a zvířata z různých biotopů. To, že byla výstava zdařilá, dokazují i reakce návštěvníků, kteří často ani nepoznali nepravost některých rostlin či živočichů. Potvrzuje se tedy opět, že není vyloučena určitá symbioza mezi těmito materiály a přírodou.

Problémem, který nastává, je spojování částí k sobě. Ne vždy je nutné prvky k sobě fixovat, ale nastávají momenty, kdy je třeba mít objekty mobilní. V těchto případech se musí autoři zamyslet, jakým způsobem fixovat. „*Někdy stačí materiál lepit k sobě nebo zpevnit části konstrukce drátem či hřebíky.*“ (Roeselová, 1996, s. 186) Dalšími možnostmi jsou letování, sváření, nýtování apod.. Tato práce vyžaduje praxi a zkušenosti s těmito technikami. Není tedy divu, že se využívají převážně na profesionální úrovni.

2.7 Vyjadřovací prostředky

Zmíním výtvarné techniky využitelné v prostorové tvorbě zejména při povrchových úpravách

Soudobé:

- **technická tvorba** – jde o tvorbu pomocí více či méně moderní techniky. Patří sem nejen grafická tvorba, ale i dokumentace a záznamy,
- **objektová tvorba** – jedná se o využití předmětů běžného života, které autor vhodně komponuje, konstruuje, popřípadě jinak umělecky dotváří,

- **akční tvorba** – při této metodě nejde tolik o výtvar, který bude působit staletí, ale jde právě o moment, který prožíváme v daném čase a místě. Zajisté rozvíjí i schopnost sebepoznání. „*Vnímání vlastního těla rozvíjí poznání sebe i druhých ve fyzických kontaktech a dramatických akcích, ve využití vztahu těla a materiálu ,...“* (Roeselová, 2000, s. 117)

Klasické

- **kresba** – v podstatě se jedná o techniky více lineární než plošné. Zařadili bychom sem určitě kresbu dřívkem, perem, tužkou a nebo třeba fixem (zejména při práci s papírem),
- **malba** – v tomto případě budeme zmiňovat spíše plošnou tvorbu. Uvést můžeme například temperovou a akvarelovou tvorbu nebo suchý pastel. Vše můžeme obohacovat používáním špachtlí, hadrů nebo rukou. Z těch méně tradičních postupů zmíníme například stříkání, lití, otiskování šablon atd. (využívá se zejména při kašírování),
- **grafika** – jedná se převážně o otisky v povrchové úpravě papíru,
- **prostorová a plastická tvorba** – jedná se právě o modelování, tvarování a konstruování.

2.8 Nové tendence v prostorové tvorbě

Odlišný způsob pojetí čehokoli, přináší nový zážitek a prožitek. Jinak tomu není ani v prostorové tvorbě. Pojmeme-li výtvarný materiál trochu jinak, vznikne nová inspirace k další tvorbě a novému výtvarnému zážitku.

V první řadě nám půjde hlavně o to, aby dítě dokázalo vnímat materiál, se kterým pracuje. Během sbírání materiálu si dítě může vymýšlet různé příběhy o historii materiálu, o jeho budoucnosti, což rozvíjí fantazii. S nalezenými předměty může dále pracovat. Plastové obaly, přírodniny a jiné materiály může různě deformovat, kroutit, pálit, lámat a trhat. Je

důležitý hlavně přímý kontakt a to, že má dítě šanci získat nové znalosti svou vlastní zkušeností.

2.9 Tvar

Roeselová věnuje jednu ze svých kapitol známé autorce Karle Cikánové. Cikánová se mimo jiné zabývá i tvarem. Tvar má v podstatě každá věc na této planetě. Jsou tvary velké, malé, kulaté, hranaté, ostré, tupé atd.

V případě dítěte se snaží nejprve poznat a prozkoumat daný tvar a později se s ním snaží hlouběji pracovat. *„Od vlastností materiálu se posouvá k jejich tvárnosti a nosnosti nebo je využívá pro konstruování.“* (Roeselová, 2000, s. 122)

Každý vjem vnímáme jinými receptory. *„Nejlépe dítě vnímá tvar, jeho povrch a objem prostřednictvím hmatového kontaktu.“* (Roeselová, 2000, s. 122) Z toho vyplývá, že nejlepší seznámení dítěte s tvarem je přímý haptický kontakt.

2.10 Vývoj dětského výtvarného projevu

Stejně, jako se naše tělo vyvíjí převážně od raného dětství do doby dospívání, tak se i výtvarný projev člověka formuje hlavně v tomto období. Je dokázáno, že v určitých vývojových stádiích dochází ke změnám výtvarného vyjadřování.

Pokud pedagog pracuje s dětmi, je třeba mít znalosti nejen v oblasti technik a metod, ale měl by také ovládat vývojovou psychologii. Právě psychologé zabývající se vývojovou psychologií se mimo jiné věnují také důležitým obdobím spojeným s výtvarnou výchovou během dětského vývoje.

Na tuto problematiku reaguje i Roeselová (1997), která vymezuje tři důležitá období pro dětský výtvarný projev.

- **Raný dětský projev** – zprvopočátku se jedná o čmáranice, ve kterých následně dítě hledá detaily a popisuje je. Pozvolna přichází jednoduché symboly, které určují charakter vyobrazeného. *„Zprvu klade symboly volně do prostoru formátu, až později je řadí do kompozic.“* (Roeselová, 1997, s. 24).

- **Krise dětského výtvarného věku** – Jedná se o období dětského výtvarného projevu, kdy se dítě uzavírá více do sebe, je se svými výsledky často nespokojené. Své výkony považuje za nezdařilé a méněcenné. To vše jen přispívá tomu, že výtvarná aktivita výrazně klesá. Roeselová ale poukazuje na fakt, že se o krizi jako takovou nejedná. „*Ve skutečnosti nelze o krizi výtvarného projevu hovořit. Jde o přirozený vývojový jev, o jakési vyčkávání, během něhož vzniká přetavením jedné kvality kvalita jiná.*“ (Roeselová, 1997, s. 24).
- **Období dospívání** – Dítě překonalo odpor a stagnování z předchozího období a konečně se snaží realizovat své nápady a zájmy. Dítě se může v tomto období přesvědčit a usvědčit v tom, jaké jsou jeho schopnosti. „*Jiní žáci naslouchají v době dospívání sami sobě a vytvářejí snové kompozice, které v sobě nesou některé rysy surrealismu nebo hledají vlastní koncepty světa.*“ (Roeselová, 1997, s. 24)

2.11 Prostory a vybavení pro výtvarnou výuku

Jedním ze základních předpokladů pro výtvarnou výchovu jsou prostory, ve kterých budeme pedagogickou práci vykonávat a nemůžeme opomenout ani na jejich vybavení. „*Výtvarná výchova má výrazný pracovní charakter a využívá řadu různých materiálů a pomůcek. Proto je vhodné zařídit specializovanou výtvarnou učebnu.*“ (Roeselová, 1996, str. 20) V tomto případě není tolik podstatné, zda se jedná o školní nebo mimoškolní výchovu, protože základní předpoklady jsou stejné.

Co se týče velikosti pracovních prostor, měli bychom vždy vybírat prostory co největšího rozsahu. Je to nejen proto, že by zde měl být umístěn nábytek a další pomůcky, ale i pro dostatek místa k tvorbě. Roeselová (1996) ve své knize uvádí jako podstatné vybavení učebny místo s tekoucí vodou, omyvatelný nábytek, snadno udržovatelnou podlahovou krytinou, manipulačními stoly, policemi na materiál a pomůcky, stojany na dětské práce a nepropustnou nádobou na sochařskou hlínu. Pro specializovanou výuku, je vhodná i keramická pec nebo grafický lis.

V mimoškolní výchově se bude vybavení odvíjet od zaměření, které výtvarná výchova má. Pokud se tedy bude jednat o kroužek keramiky, je jasné, že keramická pec nesmí chybět.

Výtvarná výuka vyžaduje i pomůcky, které k ní neodmyslitelně patří. Roeselová (1996) je rozdělila do tří skupin, podle zdroje, ze kterého jsou čerpány.

- **Individuální** – jedná se o materiály, které žáci nosí s sebou a nejsou pořizovány ze společných finančních zdrojů – pera, tužky, fixy, tempery, pastely. Někdy se ale stane, že děti na pomůcky zapomenou, a proto je dobré mít menší zásobu materiálu i pro tyto případy. Předejde se tak tím narušení práce.
- **Společné** – jde o prostředky, které žákem nejsou používány pravidelně nebo jsou k sehnání pouze ve velkých baleních. Hovoříme tedy o různých glazurách, sochařské hlíně, tiskařských barvách, rydlech, balicím papíru. Velmi často tyto materiály využívají žáci i v dalším roce. „*Dále je potřebné vybavit učebnu materiály, které mohou při neopatrném zacházení způsobit značné škody ...*“ (Roeselová, 1996, s. 21) Autorka má na mysli tuše a inkousty, které mohou poničit batoh nebo oblečení.
- **Sponzorské dary** – z těchto prostředků se většinou hradí netradiční materiály, které by měly být také součástí výuky. Jedná se o různé dráty, motouzy, polystyreny, kůže, látky, plechy, trubky nebo třeba papíry. Záleží také na iniciativě pedagoga. Pokud bude totiž pedagog dostatečně iniciativní, může od různých sponzorů sehnat zbytky těchto materiálů, které jsou například ve velkovýrobě brány jako odpad.

Takto vybavené místnosti jsou potřebné pro výtvarně zaměřené kroužky. Pokud bychom zařazovali nějakou výtvarnou aktivitu do jiných kroužků, je možné si místnost vypůjčit, popřípadě využít jiných prostor, například venkovních.

2.12 Archivace plastických objektů

Samotná archivace plastických objektů se odlišuje od plošných prací právě pro svou plastičnost.

Roeselová (1996) uvádí dva činitele, které nám ovlivní skladování objektů:

- **velikost skladových prostor** – některé prostory mohou být velmi malé, ale i větší sklady nebudou vyhovující pro větší množství plastik

- **trvanlivost použitých materiálů** – mnoho dnes užívaných materiálů je voděodolných, odolných proti korozi, ale jsou i takové, které okolním vlivů podlehnu a mohou se poničit nebo jinak deformovat – jedná se například o papír

Právě proto je dobré využít moderních technologií a veškeré práce zdokumentovat.

Dokumentace:

- **snímky** – snímky můžeme pořídit klasickým fotoaparátem nebo dnes již zcela běžně používaným digitálním fotoaparátem,
- **videozáznam** – videozáznam lze pořizovat kamerou nebo v horší kvalitě například digitálním fotoaparátem nebo mobilním telefonem – poslední dvě uvedené možnosti jsou spíše nouzovým řešením. „... zachytí nejen artefakty, ale celý výtvarně výchovný proces a jeho atmosféru.“ (Roeselová, 1996, s. 146).

V současné době je velmi výhodné využívat moderních záznamových prostředků. Pořízené snímky nebo videozáznam lze velmi snadno stáhnout do počítače a v případě potřeby i upravovat. Velkou výhodou je i prezentace výtvarných prací, která je možná prakticky všude.

2.13 Významní autoři

Mezi významné autory prostorové tvorby bychom jistě mohli zařadit i ty, kteří vytvořili sošky venuší již v pravěku, egyptské, mezopotámské, renesanční a barokní sochaře a spoustu dalších. My se ale zaměříme na současné autory dvacátého a jednadvacátého století.

Marcel Duchamp byl významným představitelem dadaismu a surrealismu v sochařském umění. Jeho díla jsou výjimečná především tím, že využívá již hotové objekty, které instaluje. Objekt, který nazval Fontána, je toho ukázkovým příkladem, jedná se o převrácený a podepsaný pisoár.

Dalším významným umělcem této doby byl **George Segal**. Segal se proslavil díky svým sádrovým sochám, které instaloval na veřejná místa. Tvoří tak, že živý model omotává sádrovým obvazem, čímž zpřesňuje tělesné proporce.

Henry Moore se stal významným sochařem nejen v devatenáctém století, ale i ve století dvacátém. Nejčastějšími Moorovými tématy jsou lidské postavy, především matka s dítětem nebo žena. Jeho inspirací pro tvorbu byly mimo jiné i vymleté mořské kameny.

2.13.1 Veronika Richterová a PET art

V současné době jsou materiálové tendence velmi různé. Na trhu je nespočetně mnoho dostupných materiálů. Od těch nejměkčích po nejtvrdí. Seženeme vše přes papír, sklo, různé kovy, polystyreny, gumy, plasty a mnoho dalších.

Ovšem to, že nejen v obchodech se dá sehnat kvalitní umělecký materiál potvrzuje i pražská rodačka Veronika Richterová, která tvoří mimo jiné i z PET lahví. Pet lahve jsou dnes zcela dostupným materiálem, který se nachází nejprve v podobě obalu, později jako odpad, v téměř každé domácnosti.

Veronika Richterová vystudovala Střední uměleckoprůmyslovou školu v Praze, později nastoupila na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou v Praze. Během svého vysokoškolského studia strávila necelý rok v Ecole Nationale des Arts Décoratifs v Paříži, kde získala mnoho cenných zkušeností a právě toto období považuje za nejšťastnější.

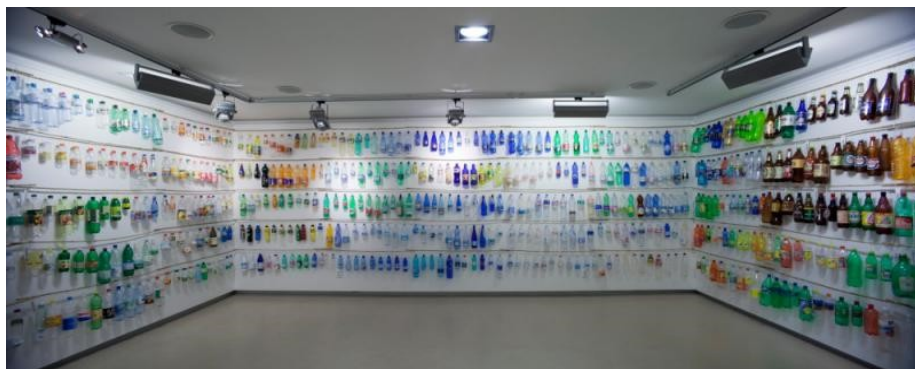
V současné době se zabývá tvorbou nejen z železných trubek, umyvadel, komínových trubek a dalšího různorodého materiálu, který dotváří dalšími úpravami, ale právě i tvorbou z PET lahví. Z lahví dokáže vykouzlit různá zvířata, závěsy, dekorace, lustry, lampy, rostliny a mnoho dalšího. „ Z PET lahví kouzlí "křišťálové" lustry, středověké poháry i nejrůznější zástupce flory a fauny“ (ArtForum – Veronika Richterová). Různorodost její tvorby dokazuje i s nadsázkou podaný Petlém a kontrastně podaná Petprsenka, jako výrazná část ženského šatníku.

2.13.1.1 Národní muzeum PET lahví

Richterová založila v roce 2007 i své vlastní Národní muzeum PET lahví. K vidění je přes 1800 různých PET lahví z nejrůznějších koutů světa. Stejně, jako většina věcí na této planetě prošla a většinou ještě stále prochází určitým vývojem. I tyto odpadové materiály se vyvíjejí. Mění se tvary, mění se barvy, a právě proto bylo toto muzeum založeno.

„Moje netradiční sbírka začala vznikat na podzim roku 2007, kdy jsem si zřetelně uvědomila, že je třeba zachovat do budoucna svědectví o vývoji designu pet lahví a zmapovat jejich rozmanitost. Tyto bezvýznamné předměty, které nás obklopují všude, se stále nenápadně proměňují. Abych zdokumentovala tuto pomíjivost, ukládám do mého soukromého muzea po jednom exempláři od každého tvaru a barvy. V něm kompletuji i zahraniční kolekce, tak, jak díky mému vlastnímu cestování a díky podpoře přátel

Ilustrace 2: PET muzeum

přicházejí vzorky z ciziny. Podrobné zkoumání ukazuje nejen dobové trendy ve tvarování pet lahví, (nejstarší exponát z Izraele z roku 1991) ale i určité národní charaktery jednotlivých zemí. Sbírká dnes obsahuje již kolem 1850 položek z 61 zemí světa. Plánuji, že v budoucnu se stane součástí seriózní, veřejně přístupné expozice,“ říká autorka o svém muzeu (Veronika Richterová – PET muzeum)

Mezi další významné autory tvořící z odpadových materiálů patří například **Věra Janoušková**, která je také někdy nazývána jako „Královna českých skládek.“. Autorka tvoří mimo jiné i z různých smaltovaných plechů, trubek, umyvadel, konvic a dalšího železného šrotu. Janoušková byla inspirována nejen současnou dobrou, ale také Pabem Picassem.

Z různých plechových trubek tvoří i manžel Věry Janouškové **Vladimír Janoušek**. Ten patřil k významným umělcům 60. let 20. století.

Dalším autorem, který pracuje s odpadovým materiálem, je držitel Oscara za kostýmy k filmu Amadeus **Theodor Pištěk**. Mimo plošné tvorby tvoří Pištěk i prostorové objekty ze starých motorů, které rozebírá „stejně jako Janoušková, na smetištích a autovrakovištích. Poslední autor, kterého uvedu se jmenuje **Karel Nepraš**. Svá díla tvořil pomocí

instalaterských trubek, záchodových mís nebo například umyvadel. Zajímavé je, že si instalaterské díly často odléval sám.

Prostorovou tvorbu lze využívat nejen při školní výchově, ale můžeme ji zařadit mezi volnočasové programy nebo jiné aktivity.

2.14 Volný čas

Definice volného času byla napsána spousta. Mnoho pedagogů, psychologů, sociologů i politologů se trávením volného času zabývá stále. Vybereme-li několik definic, zjistíme, že se někdy rozcházejí, ale klíčové vztyčné body zajisté najdeme. Volný čas je „... *opak doby nutné práce a povinností doby nutné k reprodukci sil.*“ (Mareš, Průcha, Walterová, 2001, s. 15).

Každý člověk si užívá svůj volný čas jinak. Všichni se ale snaží uspokojit své potřeby. Je jedno, zda se věnují svým zálibám, relaxují, sportují či jinak vyplňují volný čas. Každý ho tráví tak, jak je mu to více či méně příjemné. Asi nejvíce z vystihujících definic je i ta, kterou uvádí ve své knize Smékal s Važanským (1995): „*Volný čas je časový prostor, který člověku umožňuje svobodnou volbu činností, kdy člověk vybírá činnosti nezávisle na společenských povinnostech, vykonává ji tedy dobrovolně a tato činnost mu poskytuje uspokojení a přímé zážitky.*“. O obdobné definici se z Velkého sociologického slovníku zmiňuje ve své publikaci i Hájek (2003) „... *čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, které vyplývají z jeho společenského začlenění, zvláště dělby práce a z nutnosti zachovat svůj biofyzilogický či rodinný systém.*“.

Volný čas je doba, kterou si vymezíme sami pro sebe respektive věnujeme se svým zálibám. „*Čas, s kterým člověk může nakládat podle svého uvážení a na základně svých zájmů. Volný čas je doba, která zůstane z 24 hodin běžného dne po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku).*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 274)

Pávková (2002) uvádí, že lze na volnočasovou problematiku nahlížet z několika hledisek:

- **hledisko ekonomické** – jedná se o ekonomickou, průmyslovou a komerční, stránku. Toto hledisko poukazuje hlavně na množství financí, které je třeba do volnočasových aktivit vložit a kolik se jich vrátí zpět,

- **hledisko sociologické** – sleduje „... jak činnosti ve volném čase přispívají k utváření mezilidských vztahů, zda pomáhají tyto vztahy kultivovat.“ (Pávková, 2002, s. 15) Zaměřuje se také na sociální prostředí a na vliv volnočasové výchovy na rozvoj osobnosti dítěte.
- **hromadné sdělovací prostředky** – v podstatě se jedná o vliv internetu a televize na jedince – na jejich kladné i záporné stránky
- **politické hledisko** – zabývá se tím, jaké právo má stát zasahovat do volnočasových zařízení, jejich řízení, správy a činností
- **zdravotně hygienické hledisko** – je zaměřeno na tělesný a duševní vývoj. Zdravotníci se zajímají převážně o životosprávu
- **pedagogická a psychologická hlediska** – dávají důraz na celkový rozvoj jedince, na jeho individuální potřeby, pomáhají navazovat a rozvíjet sociální vztahy, seberealizovat se, dodávají pocit jistoty a bezpečí, a v neposlední řadě motivují k veškerým činnostem

2.14.1 Funkce volného času

Každý autor popisuje funkce volného času z jiného hlediska. Spolu s definováním pojmu se snažili tedy definovat i jeho funkce.

Hofbauer (2004) vymezil volnému času tyto funkce:

- **odpočinek** – jedná se o zregenerování fyzických sil,
- **zábava** – regeneruje duševní síly,
- **rozvoj osobnosti** – nese spoluúčast na vytváření kultury.

Pávková (2002) vymezila volnému času tyto funkce:

- **výchovně-vzdělávací funkce** – k děti získávají nové znalosti, dovednosti a návyky, „Úspěchy v zájmových činnostech přinášejí pocit uspokojení, příležitost k seberealizaci a přiměřenému sebehodnocení.“ (Pávková, 2002, s. 40)

- **zdravotní funkce** – vytváření zdravého životního stylu, podněcuje k pohybu na čerstvém vzduchu, mohou vést ke správné životosprávě, podporují i duševní zdraví – příjemné prostředí, příjemní lidé
- **sociální funkce** – pomáhají vytvářet sociální vztahy a jiné sociální vazby. „Ovlivňování volného času dětí a péči o ně zbavují rodiče do značné míry starostí v době, kdy jsou v zaměstnání nebo mají jiné povinnosti.“ (Pávková, 2002, s. 40)
- **preventivní funkce** – prevence sociálněpatologických jevů, příprava programů proti těmto jevům

Vymezení funkcí podle německého psychologa a ředitele Institutu pro výzkum volného času Horsta W. Opaschowskeho uvádí také Janiš (2009).

- **Rekreace** – potřeba zotavení, uklidnění, získání dobrého pocitu
- **Kompenzace** – potřeba vyrovnání, rozptýlení, vědomého užívání života a potěšení, odstranění zklamání a frustrací.
- **Edukace** – potřeba poznání, učebního podněcování, aktivizace vlastních možností jednání, učení jednat v rolích a dalšího učení.
- **Kontemplace** – potřeba klidu, pohody, rozjímání a uvědomění si sama sebe.
- **Komunikace** – potřeba sdělení, kontaktu, družnosti, touha nebýt sám, empatie, láska.
- **Integrace** – potřeba společnosti, tvoření skupin, hledání emocionální jistoty, uznání, sociální učení a kolektivního vztahu.
- **Participace** – potřeba sociálního sebepojetí, účastenství a angažovanosti, úsilí o společné cíle a realizaci společných záměrů.
- **Enkultura** – potřeba kreativního rozvoje a účast na kulturním životě.

2.14.2 Principy ve volnočasové výchově

Volnočasová výchova, stejně jako každá jiná, je založena na určitých pravidlech a principech. Dbání těchto principů by mělo být dobrovolné a nemělo by jedince nijak omezovat.

Jedná se o tyto principy:

- dosažitelnosti
- nenucenosti
- otevřenosti
- možnosti volby
- dobrovolnosti
- svobodného rozdělování času
- možnosti iniciativy a možnosti rozhodnutí

S těmito principy by měli být účastníci seznámeni a pedagog by je měl také tolerovat i při výtvarných činnostech.

2.15 Zařízení pro volnočasové aktivity

V České republice je nepřeberné množství různých větší či menších zájmových spolků. Pávková (2002) vybrala několik významných zařízení pro výchovu mimo vyučování.

- **Školní družiny** – pracují s dětmi prvního stupně. „... *má velký význam sociálního poslání, protože toto zařízení zajišťuje sociální péči a bezpečnost dětí v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání.*“ (Pávková, 2002, s. 43) Činnosti jsou velmi různorodé – výtvarné, hudební, logické a společenské hry a hlavně pohybové aktivity.
- **Školní kluby** – pracují se žáky druhého stupně základní školy. Využívají vyššího věku dětí a jejich zájmového zaměření. Jsou založeny zcela na principu dobrovolnosti. Každý si může vybrat činnost, o kterou se zajímá a která ho uspokojuje. Činnosti se samozřejmě odvíjejí od nabídky klubů. Nejčastěji se můžeme setkat s herními a čtenářskými koutky, různými formálními i neformálními setkáními, sportovními aktivitami atd.
- **Domovy mládeže** – jedná se o zařízení, která zprostředkovávají žákům, kteří nemohou do školy pravidelně dojíždět, ubytování, stravu výchovnou péči. Mimo jiné je cílem domovů i aktivní trávení volného času ubytovaných, proto jim vychovatelé připravují různé volnočasové aktivity. Ty jsou vybírány tak, aby měl každý možnost seberealizace, a jsou také založené na principu dobrovolnosti.

- **Dětské domovy** – jsou specifickou skupinou volnočasových zařízení. Jsou určeny pro děti a dospívající od 3 do 18 let. Mimo jiné je i cílem trávení volného času. „*Snahou pedagogů je, aby děti prožívaly volný čas obdobným způsobem, jako děti žijící v rodinách.*“ (Pávková, 2002, s. 44) Proto usilují i o to, aby se děti zapojovaly do jiných volnočasových zařízení.
- **Střediska pro volný čas dětí a mládeže** – Jde o dnes stále populárnější zájmové kroužky všestranného zaměření.
- **Základní umělecké školy** – zabývají se hudební, hudebně-pohybovými a výtvarnými, literárně - dramatickými činnostmi. Jsou určené pro děti, mládež a dospělé. Měly by být přípravným bodem pro studium na středních a vysokých školách s uměleckým zaměřením.
- **Jazykové školy** – týkají se výuky cizích jazyků.
- **Občanská sdružení dětí a mládeže**
- **Tělovýchovné a sportovní organizace**
- **Kulturní a osvětová zařízení**

2.16 Zájmové činnosti v mimoškolní výchově

Zájmové činnosti jsou „... cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností.“ (Pávková, 2002, s. 92)

Pávková (2002) rozděluje zájmové činnosti do několika skupin podle zaměření.

- **Zájmové činnosti společenskovední** – aktivity, které jsou zaměřené na společenskou problematiku – historii, mateřský jazyk nebo například sběratelství.
- **Zájmové činnosti pracovní-technické** – manuální zručnost, získávání technických znalostí a uplatnění v praxi. Seznámení s novými technikami a metodami – kybernetika, elektronika.
- **Zájmové činnosti přírodovědné** – upevňují vztah k přírodě, přinášejí poznatky o přírodě a její ochraně – rybářství, včelařství, teraristika.
- **Zájmové činnosti estetickovýchovné** – Činnosti zaměřené na výtvarné umění, hudební a hudebně-pohybové činnosti, dramatické projevy a společenskou etiku.

„Pro estetickovýchovnou zájmovou činnost jsou významné všechny aktivity, ve kterých se uplatňuje estetický vztah ke skutečnosti, ...“ (Pávková, 2002, s. 96).

- **Zájmové činnosti tělovýchovného, sportovního a turistického zaměření –** Zvyšují fyzickou zdatnost. Podporují zdravý tělesný vývoj a ovlivňují přístup k pohybovým činnostem v dospělosti.

Ilustrace 3: Teraristický kroužek

PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části jsem se zaměřil na přípravu a realizace jednoho programu při volnočasových aktivitách. Snažil jsem se propojit prostorovou tvorbu s volnočasovou aktivitou. Tato část obsahuje popis činností, které jsme realizovali, a jejich dokumentaci. Nechybí ani popis prostředí a zaměření volnočasového kroužku, ve kterém se tvořilo. Nedílnou součástí je i charakteristika skupiny. Zjišťoval jsem také, jak je realizována prostorová tvorba v Centru volnočasových aktivit v Chrastavě.

3.2 Charakteristika skupiny

Pracoval jsem se dvěma skupinami. První skupina byla věkově velmi různorodá. Druhá byla obsazena stejnou věkovou skupinou.

3.2.1 Věkově různorodá skupina

Jednalo se o účastníky teraristického kroužku, ve kterém byla aktivita vykonávána. Věk účastníků se pohyboval od 8 do 14 let. V této skupině bylo celkem 14 dětí. Věková různost ukazovala i odlišnou míru zručnosti. V této skupině nebylo třeba větších pomocných zásahu ze strany pedagoga.

3.2.2 Stejnorodá věková skupina

Tito účastníci byli převážně ti, kteří do tohoto kroužku nechodí. Byly mezi nimi i výjimky, ale těch nebylo takové množství. Věkově se jednalo o jedenáctileté děti, tzn. žáky páté třídy. V této skupině nebyl znatelný rozdíl mezi počtem chlapců a dívek. Všichni účastníci se znali a velmi dobře spolupracovali. Celkový počet byl 21 dětí.

3.3 Prostředí

Celý program byl prováděn v Centru volnočasových aktivit v Chrastavě v teraristickém kroužku.

3.3.1 Centrum volnočasových aktivit

Centrum volnočasových aktivit v Chrastavě je jednou ze složek společenského klubu. Tato budova funguje jako centrum od března roku 2010. Jedná se o zařízení, ve kterém je k dispozici několik oblastí volnočasových aktivit. Kromě společenské ho sálu, který je využíván na kulturní akce, je zde pestrá nabídka kroužků pro všechny věkové skupiny.

Ilustrace 4: Centrum volnočasových aktivit

Přehled činností:

- **hudební kroužky** – hra na klavír, kytaru, hudební nauka a solový zpěv,
- **výtvarné činnosti** – dílna pro děti „Tvořílek“,
- **pohybové činnosti** – joga, jumping, zumba, zdravotní cvičení, břišní tance,
- **jazykové zaměření** – výuka německého a anglického jazyka,
- **ZUŠ** – základní umělecká škola má pronajaté prostory a vyučuje soukromě klarinet, flétnu a výtvarnou výchovu,
- **pracovně-technické** – práce s kamerou a tvorba reportáží,
- **přírodovědné činnosti** – teraristika.

Právě teraristický kroužek bude zastupovat volnočasové aktivity, ve kterých se prostorová tvorba aplikovala.

3.3.2 Teraristický kroužek

Teraristický kroužek je zaměřen na mimoškolní vzdělávání v oblasti terarijních zvířat – tzn. plazů, bezobratlých a obojživelníků. Je zde přes 60 zvířat. Z plazů zde najdeme sedm druhů hadů, šest druhů ještěřů, vodní a suchozemskou želvu. Z obojživelníků dva druhy žab. Bezobratlí jsou zastoupeni šesti druhy sklípkanů, štírem, africkými šneky a hmyzem.

Věková skupina účastníků je omezena spodní hranicí na šest a vrchní na symbolických devadesátdevět let. Kroužek ovšem navštěvují zatím pouze žáci základní školy v rozmezí od šesti do patnácti let.

V tomto kroužku mají účastníci možnost seznámit se nejen teoreticky s chovem terarijních zvířat, ale i stavbou jejich těla a prakticky si vyzkoušet v přímém kontaktu péči o ně. Dále pak poznat jejich život ve volné přírodě.

3.4 Zarámování aktivity

Aktivita byla rámována prohlídkou teraristického kroužku, ve kterém měly děti možnost lépe poznat terarijní zvířata nejen teoreticky, ale i osobním kontaktem. Každé dítě mělo možnost si prohlédnout zvířata a dozvědět se o nich něco nového. Součástí zarámování byly i otázky, které se týkaly dané problematiky.

3.5 Organizace

Práce byla prováděna skupinovou formou, tzn. že na jednom společném objektu pracovalo více lidí. Tvořilo se ve čtyřech skupinách po třech až pěti lidech.

Čas vymezený na tuto aktivitu byly čtyři hodiny. Pochopitelně se vše odvíjí od rychlosti tvorby a od nečekaných překážek, které se při aktivitě tohoto typu dají očekávat.

3.6 Pomůcky a materiály

- Nůžky, odlamovací nože, kleště, vrtačka, vrtáky, tavná pistole, horkovzdušná pistole, prodlužovací kabel, šroubováky, provazy
- PET lahve, víčka od PET lahví, průhledná lepicí páska, dráty, stahovací elektrikařské pásky

3.6.1 PET lahve

Pro tuto práci jsem se nechal inspirovat výtvarnicí Veronikou Richterovou, která se PET artem zabývá již několik let. Moje první seznámení bylo z výstavy PetTropical, která se stala mou inspirací.

Na trhu je nepřeberné množství materiálů k výtvarné tvorbě. Jejich cena je různorodá a často nepatří k těm nejnižším. Rozhodl jsem se tedy využít odpadový materiál, kterého je všude dostatek.

Při výběru materiálu jsem bral i ohled na životní prostředí. Chtěl jsem vytvořit ještě jeden „mezičlánek“ mezi obalovým materiálem a recyklací. Chtěl jsem ukázat, že lze tedy tento materiál efektivně a tvořivě využít a následně kdykoli zrecyklovat bez dalších nároků na životní prostředí.

Dříve jsem PET lahvím nevěnoval takovou pozornost a bral jsem je pouze jako obalový materiál. Při sbírání jsem ale postupně zjišťoval, že každá má jiný tvar, jinou barvu a je jinak pevná.

Při výběru pro mě byla nejdůležitější tato hlediska :

- dostupnost – jak bude materiál dostupný, kolik finančních prostředků bude třeba pro tento materiál použít,
- vlastnosti materiálu – jaké má materiál tvary, barevnou škálu, pevnost,
- práce s materiálem – jak bude materiál tvarovatelný, jaká bude tvořivá práce s ním a zda je vhodný pro práci s dětmi,
- efektivita zpracování – další využití odpadu jako výtvarného materiálu.

3.7 Vysvětlení pracovního postupu

Ještě před zahájením tvorby bylo třeba účastníkům vysvětlit, jakým způsobem se bude pracovat, tzn. vysvětlit techniku. Jedná se hlavně o spojování PET lahví k sobě a připevňování dalších detailů.

Spojovat lze tedy několika způsoby:

- **bez dalších spojovacích materiálů** – jedná se tedy o spojení, kdy využíváme vlastností PET lahví. Lahve lze do sebe zasouvat a tvořit tak dlouhý „řetěz“. Při této technice lze využívat i horkovzdušnou pistoli, která nám lahve zdeformuje tak, že se do sebe zaklenou. V tomto případě je dobré počítat s tím, že PET lahve se vlivem veškerého zahřátí smršťují a tvarovat je lze jen velmi těžko,
- **svazování a drátování** – v tomto případě využijeme ke spojování drátky, stahovací elektrikařské pásky nebo provázky. Lahve k sobě v podstatě svazujeme. Pokud se rozhodneme pro tuto práci, je nutné vytvořit do obou protikusů díry, kterými se bude spojovací materiál provlékat. Tímto způsobem lze dosáhnout určité míry pohyblivosti dané části – můžeme později například otáčet nebo ohýbat,
- **pomocí lepidel** – o lepidle jako je například „Herkules“ nelze v tomto případě hovořit. Pokud tedy zmiňujeme lepidlo, je v tomto případě myšlen silikon z tavné pistole. Pomocí horkého silikonu lze poměrně jednoduše přilepovat víčka a jiné menší části k lahvím. Musíme ale počítat s tím, že horký silikon má kolem 200 stupňů a je tu nejen riziko popálení, ale i deformace lahve stejně, jako v případě horkovzdušné pistole,
- **lepicí páska** – spojování lahví pomocí transparentní lepicí pásky je pro naše záměry tou nejvhodnější variantou. Ve dvou vrstvách spojuje již velmi pevně. V případě pásky je třeba počítat s tím, že pohyblivost spojených částí bude pouze částečná, když ne nulová.

Problematiku spojování petlahví jsem konzultoval i s umělkyní Veronikou Richterovou, která mi poradila následující: „... PET lahve opravdu nejdou ničím slepit, mám za sebou řadu pokusů s nejrůznějšími lepidly i konzultace s chemiky. Já je proto spojuji výhradně mechanicky – používám různé drátky nebo plastové proužky, pokaždé je to trochu jiné. Pro práci s dětmi bych ale doporučila průhlednou lepenku, je to nejjednodušší a pro jejich výrobky, které nemusí přetrvávat věčně, to bohatě stačí. Horkovzdušná pistole je dost nebezpečná, hrozí popáleniny nejen vzduchem samotným, ale hlavně když omylem zavadí o rozžhavený konec pistole, na to pozor. A hlavně: lahev tím nelze spojit, jen zdeformovat.“ (Veronika Richterová)

3.8 Preventivní opatření

V teraristické místnosti a následně i na zahradě centra byla připravena lékárnička a mobilní telefon.

3.9 Průběh projektu

Na samém začátku jsme navštívili zázemí teraristického kroužku, kde proběhla prohlídka zvířat a soutěž o hadí nebo pavoučí svlečku. Soutěž byla postavena na dosavadních znalostech účastníků (této části se neúčastnili členové kroužku).

Součástí byla i ukázka krmení těchto zvířat. Děti měly také možnost mít se zvířaty fyzický kontakt.

V kroužku jsem jim vysvětlil, že dnes budeme tvořit terarijní zvířata právě z PET lahví. Tvořilo se ve skupinkách, které jsem rozdělil náhodně podle barvy víček. Vznikly nám tak čtyři skupiny po čtyřech a pěti lidech. Ve vzniklých skupinách se měli účastníci dohodnout, jaké ze zvířat budou tvořit.

Po ukončení této části jsme se odebrali na zahradu centra, kde byly již připraveny PET lahve a veškeré potřebné pomůcky pro práci.

Na zahradě jsem vysvětlil a názorně předvedl práci s PET lahvemi (viz. pracovní postup).

Nakonec jsme provedli společný úklid a zhodnotili celou práci

3.10 Závěrečná instalace

Před instalací jsem si stanovil několik hlavních kritérií na výběr vhodného místa. Jedním z nich byla plocha, na které najdeme zeleň – travu, stromy. Další z hlavních myšlenek práce bylo také to, aby děti mohly své práce prezentovat veřejně. Nabízela se tedy možnost nechat práce přímo v areálu centra volnočasových aktivit. Tato varianta mi ale přišla málo prezentující, protože by ji měli možnost vidět pouze lidé navštěvující centrum. Bylo tedy celkem jasné, že místo by mělo být takové, které bude přístupné všem. Po domluvě s tajemníkem Městského úřadu v Chrastavě jsme se dohodli, že mi bude umožněno instalaci provést přímo na Náměstí 1. Máje.

Náměstí se nachází ve středu města, má ve středu park, ve kterém je travnatá plocha, listnaté i jehličnaté stromy, kamenité cesty. K dispozici je i kašna a morový sloup.

Až na jednu výjimku jsme se snažili instalovat objekty podle prostředí, ve kterém zvířata žijí tzn. že agamu jsme instalovali na listnatý strom a sklípky na zem nebo na

Ilustrace 5: Náměstí 1. Máje

strom. V případě hada jsme vybrali kašnu, přesto, že měla být původně pro krokodýla, ale ten by v kašně celý zanikl, proto jsem ho instalovali do trávy.

Ke každé práci jsem vytvořil popis, který obsahoval název zvířete. Texty jsou vytvořeny z víček od PET lahví, vyfoceny a zalaminovány. Laminování jsem použil z praktického hlediska – déšť a jiné vlivy by cedulky bez zatavení poničily.

3.11 Reflexe práce

Reflexi práce jsem provedl ve dvou variantách, protože ač to nemusí být na první pohled znát, pracoval jsem se dvěma odlišnými skupinami.

3.11.1 Různorodá věková skupina - účastníci kroužku

Skupina, ve které byly děti, které chodí do terarijního kroužku byla věkově smíšená. Vznikly nám tak i věkově smíšené pracovní skupiny.

Již během rozdělování do skupin jsem musel mít nejmladší děti umístěné tak, aby se nesešly v jedné skupině. Nakonec jsem to vyřešil celkem jednoduchým způsobem. Abych předešel problémům, nejprve jsem vložil do klobouku čtyři různě barevná víčka, která si vylosovali ti nejmladší, potom už zůstalo rozdělování podle plánu.

V tomto případě jsem mohl pozorovat, jak vedení práce instinktivně převzaly starší děti, které měly jistou představu, se kterou se většinou s ostatními ze skupiny podělily. Práce s elektrickými přístroji probíhala pod mým dozorem a pouze s nejstaršími zástupci týmu.

V této skupině nebyly kladeny tak vysoké nároky na barevnou pestrost, ale o to více se děti zaměřily na detaily. Tento fakt považuji za přínosný, protože ukazuje na to, jak své znalosti z teraristického kroužku aplikují do prostorové tvorby. Z příkladu uvádím oči sklípkan. Děti se snažily vytvořit oči v takovém počtu a poloze, jako je tomu ve skutečnosti. Dalším příkladem jsou i tělesné proporce, které většinou odpovídaly realitě.

Jen pro doplnění uvádím, že v této skupině vznikla tato zvířata: sklípan, želvy, krokodýl a had.

3.11.2 Stejnorodá věková skupina

Díky věkové stejnorodosti nám vymizelo složitější rozdělování do skupin. Vznikly tedy smíšené skupiny chlapců a dívek, což nijak nenarušovalo průběh ani výtvarné výsledky.

V jedné ze čtyř skupin bylo využito i barevnosti PET lahví, která přispěla k realističtějšímu výsledku. Autoři barevností oddělili nohy a hlavu želvy.

Věkový rozdíl od předchozí skupiny byl znatelný. Manuální zručnost u chlapců i dívek byla na vysoké úrovni. Práce s vrtačkou a jinými přístroji jim nečinila žádné potíže.

Bylo ovšem znatelné nedostatečné množství informací o zvířatech – anatomii apod. Projevilo se to především na tělesných proporcích. Jako příklad uvedu opět pavouka, kterému byl vytvořen sice správný počet očí, ale umístění bylo nesprávné.

K dobrým výsledkům jistě přispěly i debaty o postupech, barevných varintách ve skupině a také to, že děti neměly žádné zábrany při práci s daným materiálem.

V této skupině vznikla tato zvířata: štír, sklípan, želva a agama.

Pokud zhodnotím obě dvě skupiny, myslím si, že práce byla zajímavá a hlavně nenastal žádný výraznější problém při práci.

Již od samého začátku bylo zřejmé vysoké nasazení do práce, k čemuž mohlo vést již zarámování, které nebylo zcela tradiční.

Vzhledem k práci s elektrickými přístroji bych pro vyšší bezpečnost práce doporučoval, aby si děti předem fixem naznačily, kam budou chtít vyvrtat díry a pedagog by je vyvrtal. Proto

bych toto opatření provedl při další práci a samozřejmě při práci s mladšími věkovými skupinami. Šlo by pochopitelně vrtat díry do PET lahve ruční vrtačkou, ale podle mého názoru je tato technika pomalejší a stejně nebezpečná jako předchozí. Nabízí se také vrtání na pevné podložce. Tato varianta byla samozřejmě po většinu práce využita, někdy se ale stalo, že nebylo možné vrtat díry na podložce, jelikož byly už lahve spojené a tudíž součástí objektu. V tomto případě jsme vrtali bez podložky.

Přesto, že při práci s tavnou pistolí nenastal žádný problém, hrozí popálení horkým silikonem. Pracovali jsme bez ochranných pomůcek z toho důvodu, že v rukavicích, přes které by to nepálilo byly děti velmi neohrabané a samy je sundaly. Toto ale záleží na volbě pedagoga, který skupinu vede a má za ni zodpovědnost.

Při práci jsme využili odpadový materiál, kterého je všude dostatek, stejně jako třeba papíru. Uvědomil jsem si, že lze velmi efektivně a levně tvořit i z těchto materiálů. Jednou z nevýhod této techniky je tvorba detailů. Vzhledem k vlastnostem lahví není možné zaměřit se na detailní a realistickou práci, což ale nevidím jako velký problém. Děti si s detaily jako jsou například oči, poradily snadno pomocí víček.

3.11.3 Hodnocení z pohledu dětí

Po práci mě mimo jiné také zajímalo, jak se pracovalo dětem a jaká úskalí a klady této práce děti viděly. Toto jsem zjišťoval rozhovorem s nimi. Rozhovor probíhal při práci a hlavně při závěrečné rekapitulaci.

Nejčastěji zmiňovaným problémem bylo to, jak materiály spojit. „*Vymyslet co budeme dělat bylo hnedka, ale potom jsme nemohli přijít na to, jak jedostat k sobě.*“ (Kateřina, 11 let) Zároveň ale přiznává, že stačilo zkusit několik metod a jedna vyšla.

Jako další dílčí problémy děti uvádějí výběr vhodného zvířete pro ztvárnění. „*Dlouho jsme e nemohli ve skupině dohodnout, protože kluci chtěli štíra a my hada. Nakonec nás kluci přemluvili a dělali jsme štíra.*“ (Dominika, 11 let)

Chlapci většinou hodnotili tvorbu pro její technické vybavení velmi kladně. „*Hodně mě to bavilo, mohl jsem pracovat s vrtačkou a horkovzdušnou pistolí.*“ (Lukáš, 11 let) „*Holky vymyslely ten tvar a vrtání nechali na nás, tak to mě bavilo.*“ (Michal, 12 let)

Celkové hodnocení celého programu bylo více méně kladné. Z obou dvou skupin byli asi tři lidé, kteří se při práci nudili a negovali ji. „*Nebaví mě to, protože neumím pracovat*

s vrtačkou a kluci mě k tomu ani nechtějí pustit. Výtvarka mě nebaví ani ve škole.“ (Dominik, 14 let) Ostatní se ale nenechali znechutit a pracovali velmi tvořivě. „*Líbilo se mi to celý. Nejvíce se mi líbilo, že jsem si mohla zvířata dobře prohlédnout a potom je tvořit. Ve škole kreslíme většinou ovoce nebo obličej.*“ (Lucie, 12 let)

Myslím si, že práce byla pro děti oživením a novým přínosem, což potvrzují hlavně jejich výpovědi a mé pozorování.

3.11.4 Názor nezávislých pozorovatelů

Po závěrečné instalaci jsme zůstali ještě asi hodinu na náměstí a zjišťovali názory na naši práci. Názory byly různorodé, ale převládaly ty kladné.

Pro ukázkou uvádím několik z nich:

„Je to zajímavý nápad, jak využít lahve a zabavit tak děti.“

„Sleduji jeden seriál a tam taky tvoří jedna slečna lampy z lahví, moc se mi to nelíbí.“

„Je to hezké, líbí se mi, jak to máte naaranžované jako v přírodě.“

Jeden mladý pár se po prohlídce objektů zastavil a zjišťoval podrobnější informace o této technice a její náročnosti. Byl jsem rád, že jsem nemusel poskytovat informace sám, ale že se zapojily i děti, které jim vysvětlily, jaké obtíže mohou nastat.

3.12 Varianty pro další výtvarnou práci teraristického zaměření

Vyzkoušeli jsme PET art jako málo využívanou techniku prostorové tvorby. Tuto techniku jsme nijak nekombinovali, ale zajisté by se varianty daly vymyslet.

Rozdělil jsem proto varianty do dvou oblastí:

- **změna techniky** – v tomto případě bychom pracovali jinou technikou. Jednou z možností je technika kašírování, kdy z papírové kaše a lepidla (škrob, lepidlo na tapety) vytvoříme daný objekt. Větší výtvoř je třeba tvořit na pevném základě – drátěná konstrukce, krabice, nafukovací balon a jiné. Takto zhotovené plastiky lze dotvářet malebnými technikami. Osobně mám vyzkoušený dripping a slash

painting, které mohu vřele doporučit. Jinou techniku, kterou bych navrhoval, by byly šité objekty, které by byly doplněny netradičními materiály – různé spony, hmoždinky a jiné spojovací materiály. Tento způsob je sice veden abstraktním směrem, ale je velmi dekorativní a svou nezvyklostí jistě zajímavý. Vybral jsem jen několik zajímavých nápadů. Plasty by bylo možné tvořit i ze sochařské hlíny nebo sádrových ob vazů,

- **dotvoření PET artu** – jedná se v podstatě o stejný základ z PET lahví, ovšem s tím rozdílem, že jsou přidávány jiné materiály – dráty, spojovací materiály, látky, kůže, barevné lepící pásy. Takto bych tvořil v případě, že bych chtěl dávat důraz na detaily plastiky, což vlastně platí i v předchozím případě. Lze pochopitelně dotvářet i barvami.

Ilustrace 6: Mnohonožka z víček

Jako příklad uvedu ještě jednu vyzkoušenou techniku. Zkusil jsem totiž také kombinovat víčka a silnější provaz z koberce. Díky pestrému výběru barev se mi podařilo barevně sladit víčka a provaz. Vznikly tak dvě asi dvoumetrové mnohonožky. Je to další velmi snadný nápad, jak tvořit.

3.13 Využití prostrové tvorby v Centru volnočasových aktivit

Vzhledem k mému tématu jsem se rozhodl zjistit, jaké zastoupení má prostorová tvorba při volnočasových aktivitách právě v Centru volnočasových aktivit, se kterým spolupracuji. Průzkum jsem provedl metodou rozhovoru s pedagogy.

Provedl jsem tedy rozhovor s každým z lektorů v centru a položil jim několik otázek zaměřených na znalost prostorové tvorby a případné využití v jejich praxi. Výsledky se pokusím zrekapitulovat.

V případě všech pedagogů hudebních a tělovýchovných kurzů je prostorová tvorba pouze o klasických sochách z kamene, o jakékoli další plastické tvorbě v současné době nevědí. Většina z pedagogů nezapojuje prostorovou tvorbu do své výuky, ovšem dvě pedagožky

chystají letní projekt pro své žáky, ve kterém by rády tyto aktivity také zařadily, a tak jsme se dohodli na další spolupráci.

Ani lektori jazykových kurzů a práce s kamerou nijak prostorově netvoří a neuvažují o tom. „*Nemáme tolik času. Žák si platí za každou lekci a nemůžeme ji narušovat jinou aktivitou.*“ říká lektorka anglického jazyka.

Na druhé straně výtvarně zaměřené kroužky – tzn. Základní umělecká škola Liberec a Tvořilek mají prostorovou tvorbu v ročních osnovách.

V ZUŠ se zaměřují na plastickou tvorbu ze sochařské hlíny a konstrukce z drátů. „*Snažím se vést své žáky k pochopení materiálu a práce s ním. Chci je seznámit s jinými technikami, než si zkoušejí ve škole. Jednou jsme tvořili malé objekty z PET lahví, ale všimla jsem si vašich prací na náměstí a určitě tuto techniku budu chtít vyzkoušet ve větším měřítku jako Vy.*“ říká Ivana Vykypělová – lektorka ZUŠ. S paní Vykypělovou jsme se domluvili na případných konzultacích při její další tvorbě, kam by zajisté chtěla zařadit i PET art.

Ve tvořivé dílně Tvořilek je většinou zařazováno tvarování papíru. Tento kroužek je zaměřen spíše odpočinkově a je veden zábavnou formou. „*Prostorovou tvorbu ve větších rozměrech jsme nezkoušeli, ale často tvoříme různé doplňky oblečení, šperky, brýle a tak. Děti to velmi baví a rozvíjejí si tak jemnou motoriku.*“ říká Lucie Svárovská. Dodává, že pro její dílnu je prostorová tvorba tohoto typu nepostradatelnou součástí.

Z devíti oslovených pedagogů jsou pouze tři, kteří propojují svou volnočasovou aktivitu s plastickou tvorbou. Jedním z důvodů, proč je tak málo zařazována, je nedostatečná časová dotace a neznalost lektorů jiných postupů.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabýval využitím prostorové tvorby při volnočasových aktivitách, kdy jsem se snažil zjistit, jak je zapojována prostorová tvorba do volnočasových aktivit. Druhým cílem mé práce bylo připravit a zrealizovat volnočasové programy spropojením prostorové tvorby. Posledním cílem práce bylo zhodnotit efektivitu prostorové tvorby při volnočasových aktivitách.

V prvním cíli bakalářské práce jsem se zaměřil na to, zdali je prostorová tvorba zapojována do volnočasových aktivit. Protože úzce spolupracuji a vedu jednu z volnočasových aktivit v Centru volnočasových aktivit v Chrastavě, zaměřil jsem se především na využití prostorové tvorby především v tomto zařízení. Ač Centrum nabízí velkou řadu volnočasových aktivit plně ji ovšem nevyužívá nikdo z pedagogů ve svých hodinách. Pouze dvě pedagožky připravují projekt pro žáky, který bude probíhat v období letních prázdnin a kde zařadí právě do svých programů prostorovou tvorbu. Dále jsem se zaměřil na využití prostorové tvorby na Základní umělecké škole, která zde má také svoje oddělení, kde je využívána ve velké míře. Hlavním záměrem pedagoga je: *„Chci je seznámit s jinými technikami, než si zkoušejí ve škole.“* V menší míře je prostorová tvorba také využívána ve tvořivé dílně Tvořílek, kde jsou vyráběny především menší objekty rukodělného charakteru (brýle, šperky apod.). Třetina oslovených pedagogů ze zmiňovaných zařízení propojuje svoji volnočasovou aktivitu s plastickou tvorbou.

Druhým cílem práce bylo připravit a realizovat volnočasový program s propojením prostorové tvorby. Projekt byl realizován v rámci Centra volnočasových aktivit v Chrastavě s dětmi, které docházejí do zařízení a s vybranou věkově stejnou skupinou. Hlavním materiálem pro tvoření byly vybrány PET lahve, protože je to odpadový materiál, který je dostupný všem. Mimochodem bylo na všechny práce spotřebováno přes 200 PET lahví – nasbíráno bylo asi 800. Program byl nejdříve spjat s poznáním zvířat, která jsou v teraristickém kroužku, což bylo i hlavní téma tvorby. *„Líbilo se mi to celý. Nejvíce se mi líbilo, že jsem si mohla zvířata dobře prohlédnout a potom je tvořit. Ve škole kreslíme většinou ovoce nebo obličej.“*

Samotné práce byly vystaveny na náměstí v Chrastavě, a to z důvodu, aby děti mohly své výsledky prezentovat pro širokou veřejnost. *„Je to zajímavý nápad jak, využít lahve a zabavit tak děti.“*

Třetím cílem práce bylo zhodnotit efektivitu prostorové tvorby při volnočasových aktivitách. Hodnotil jsem z několika hledisek. V první řadě jsem zjistil, že prostorová

tvorba rozvíjí fantazii, prostorové a kompoziční cítění, vede k odpovědnosti a sebevyjádření, rozvíjí schopnost spolupracovat a podporuje estetické cítění. V neposlední řadě rozvíjí jemnou a hrubou motoriku.

To, že práce nemusí končit instalací dokazuje i soutěž, kterou vyhlásilo město Liberec k již devátým oslavám Ještědu. Město vyhlásilo soutěž o nejhezčí fotku PET artu, a tak jsem se rozhodl přihlásit naše práce také.

Věřím, že pokud by byla dostatečná časová dotace, finanční prostředky a motivace pedagogů k práci, stala by se prostorová tvorba velmi vítaným zpestřením volnočasových aktivit, a přínosem i pro samotný rozvoj jedince.

Použitá literatura

1. DORFLES, Gillo. Proměny umění. 1.vyd. Praha : Odeon, 1976. 267 s. ISBN 01-513-76.
2. HOFBAUER, Břetislav. Děti, mládež a volný čas. Praha: Portál, 2004. 176 s. ISBN 80-7178-927-5.
3. JANIŠ, Kamil ml. Úvod do problematiky volného času. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009. 61 s. ISBN 978-80-72-48530-7.
4. MACKO, Anton; NEVŘELOVÁ, Otília . Výtvarná výchova : V 3. a 4. ročníku. Praha : SPNP, 1987. 238 s. ISBN 14-368-87.
5. MAREŠ, J.; PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2001. 322 s. ISBN 80-7178-579-2.
6. OTTOVÁ, Zuzana. Veronika Richterová [online]. 2006 [cit. 2011-06-21]. ArtForum. Dostupné z WWW: <<http://www.gallery.cz/gallery/cz/veronika-richterova-vystava.html>>.
7. PÁVKOVÁ, Jiřina, et al. Pedagogika volného času. Praha : Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-7178-711-6.
8. PROKOP, Vladimír. Kapitoly z dějin výtvarného umění. Sokolov : O.K. - Soft, 2005. 70 s.
9. RICHTEROVÁ, Veronika. PET muzeum [online]. 2011 [cit. 2011-06-21]. Veronika Richterová. Dostupné z WWW: <<http://veronikarichterova.com/cs/dilo/6-pet-muzeum/>>.
10. ROESELOVÁ, Věra: Námět ve výtvarné výchově. 2. vyd. Praha: Sarah, 2000. 195 s. ISBN 80-902267-4-4.
11. ROESELOVÁ, Věra: Proudý ve výtvarné výchově. 1. vyd. Praha: Sarah, 2000. 217 s. ISBN 80-902267-3-6.
12. ROESELOVÁ, Věra. Řady a projekty ve výtvarné výchově. Praha : SARAH, 1997. 219 s. ISBN 80-902267-2-8.
13. ROESELOVÁ, Věra: Techniky ve výtvarné výchově. 1. vyd. Praha: Sarah, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X
14. ROMELI, Francesca. Historie sochařství. Praha : SVOJTKA A VAŠUT, 1996. 64 s. ISBN 80-7180-095-3.

15. RŮŽIČKA, Milouš; VLČEK, Tomáš. Současná keramika. 1.vyd. Praha : Odeon, 1979. 71s. ISBN 01-517-79.
16. SMÉKAL, V.; VÁŽANSKÝ, M. Základy pedagogiky volného času. Brno: Paido, 1995. 159 s. ISBN 80-901737-9-9.
17. THIELE, Carmela. Sochařství. 1.vyd. Brno : Computer Press, 2004. 190 s. ISBN 80 251-0288-2.
18. RICHTEROVÁ, Veronika. PET muzeum [online]. 2011 [cit. 2011-06-21]. Veronika Richterová. Dostupné z WWW: <<http://veronikarichterova.com/cs/dilo/6-pet-muzeum/>>.
19. WIKIPEDIA. Výtvarné umění [online]. 2011-16-04 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vytvarne_umeni>
20. ZHOŘ, Igor. Proměny soudobého výtvarného umění. 1.vyd. Praha : SPNP, 1992. 165 s. ISBN 80-04-25555-8.
21. ZHOŘ, Igor. Výtvarná výchova v projektech I . 2.vyd. Havlíčkův Brod : TOBIÁŠ, 2000. 87s. ISBN 80-85808-48-X.

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1

Metodický list – Různorodá věková skupina

Příloha č. 2

Metodický list – Stejnorodá věková skupina

Příloha č. 3

Fotodokumentace – Stejnorodá věková skupina

Příloha č. 4

Fotodokumentace – Různorodá věková skupina

Příloha č. 5

Fotodokumentace – Závěrečná instalace

Příloha č. 1 – Metodický list – Různorodá věková skupina

Metodický list

Námět

- plazi, obojživelníci a bezobratlí

Věková skupina

- 7 – 15 let

Cíl

- rozvoj spolupráce ve skupině
- rozvoj fantazie
- seznámení s novou technikou
- rozvoj prostorového myšlení

Technika

- konstrukce a tvarování – PET art

Pomůcky

- nůžky, odlamovací nože, kleště, vrtačka, vrtáky, tavná pistole, horkovzdušná pistole, prodlužovací kabel, šroubováky, provazy
- PET lahve, víčka od PET lahví, průhledná lepicí páska, dráty, stahovací elektrikařské pásky

Motivace

- návštěva teraristického kroužku
- vědomostní kvíz
- osobní kontakt se zvířaty

Rozdělení do skupin

- do skupin budou děti rozděleny pomocí barevných víček od PET lahví
- čtyři skupiny po 4-5 lidech

Postup

- po prohlídce kroužku, vědomostním kvízu a kontaktui se zvířaty (viz motivace) se přesuneme na zahradu centra
- seznámení s prací s PET lahvemi (viz vysvětlení pracovního postupu)
- vlastní práce
- focení a závěrečná reflexe (viz reflexe)
- konečná instalace (viz závěrečná instalace)

Varianty

- kašírování + dotvoření barvou
- konstrukce z drátů
- plastiky ze sochařské hlíny
- prostorové objekty z látky dotvořené netradičními materiály – plasty, hřebíky, provazy, dráty, jiné technické spojovací materiály

Příloha č. 2 – Metodický list – Stejnorodá věková skupina

Metodický list

Námět

- plazi, obojživelníci a bezobratlí

Věková skupina

- 11 – 12 let

Cíl

- seznámení s terarijními živočichy
- rozvoj spolupráce ve skupině
- rozvoj fantazie
- seznámení s novou technikou
- rozvoj prostorového myšlení

Technika

- konstrukce a tvarování – PET art

Pomůcky

- nůžky, odlamovací nože, kleště, vrtačka, vrtáky, tavná pistole, horkovzdušná pistole, prodlužovací kabel, šroubováky, provazy
- PET lahve, víčka od PET lahví, průhledná lepicí páska, dráty, stahovací elektrikařské pásky

Motivace

- návštěva teraristického kroužku
- vědomostní kvíz
- osobní kontakt se zvířaty

Rozdělení do skupin

- do skupin budou děti rozděleny pomocí barevných víček od PET lahví

- čtyři skupiny po 4-5 lidech

Postup

- po prohlídce kroužku, vědomostním kvízu a kontaktu se zvířaty (viz motivace) se přesuneme na zahradu centra
- seznámení s prací s PET lahvemi (viz vysvětlení pracovního postupu)
- vlastní práce
- focení a závěrečná reflexe (viz reflexe)
- konečná instalace (viz závěrečná instalace)

Varianty

- kašírování + dotvoření barvou
- konstrukce z drátů
- plastiky ze sochařské hlíny
- prostorové objekty z látky dotvořené netradičními materiály – plasty, hřebíky, provazy, dráty, jiné technické spojovací materiály

Příloha č. 3 – Fotodokumentace – Stejnorodá věková skupina

Ilustrace 7: Prohlídka teraristického kroužku

Ilustrace 8: Práce s odlamovacím nožem

Ilustrace 9: Želva (50 cm)

Ilustrace 10: Sklípkan (50 cm)

Ilustrace 11: Agama kočičinská (110 cm)

Ilustrace 12: Nereálné rozložení očí

Příloha č. 4 – Fotodokumentace – Různorodá věková skupina

Ilustrace 14: Práce s tavnou pistolí

Ilustrace 13: Hlava krokodýla (30 cm)

Ilustrace 16: Had (280 cm)

Ilustrace 15: Želva (60 cm)

Ilustrace 18: Sklípan (130 cm)

Ilustrace 17: Krokodýl (250 cm)

Příloha č. 5 – Fotodokumentace – Závěrečná instalace

Ilustrace 19: Želva (50 cm)

Ilustrace 20: Agama kočičinská (110 cm)

Ilustrace 21: Štír (150 cm)

Ilustrace 22: Sklípkan -instalace do stromu

Ilustrace 23: Želva (60 cm)

Ilustrace 24: Popisek z víček